

NEKATERE ZNAČILNOSTI DRUŽIN MLADOSTNIKOV V POZNI ADOLESCENCI

Olga Poljšak Škraban

KLJUČNE BESEDE: družina, adolescence

KEYWORDS: family, adolescence

POVZETEK

Pričujoč prispevek predstavlja del raziskave, ki ugotavlja dejavnike v družini in njihov vpliv na oblikovanje in razvoj identitete.

Raziskovanje dejavnikov v družini temelji na sistemski teoriji in ugotovitvah timberlawnske študije Lewisa in sodelavcev.

Raziskava je bila aplicirana na vzorcu 30. študentov 2.1. socialne pedagogike v starosti od 19 do 24 let. Vsi študentje izhajajo iz popolnih družin.

Dejavnike v družini sem ocenjevala na osnovi za ta namen sestavljenega polstrukturiranega intervjuja z mladostnikom, z ocenjevalnimi lestvicami Beaversa. Vrednotila sem strukturo moči, k cilju usmerjeno pogajanje, avtonomijo, ravnanje s čustvi in povezanost družine s socialnim okoljem.

ABSTRACT

The paper represents findings of one part of the research, which explores family factors and their influence on identity formation and development.

The reasearch is based on the systemic theory and on findings of Timberlawn study (Lewis and co-workers).

A sample of 30 second year university students (19 to 24 years old), from complete families, were interviewed using semi-structured interview, which had been developed especially for this study. Interviews were evaluated with Timberlawn Family Evaluation Scales (Beavers). Dimensions measured were: structure of the family, negotiation, autonomy, family affect and family relatedness to the social enviroment.

Dejavnike v družini sem raziskovala na osnovi sistemske teorije in ugotovitev timberlawnske študije Lewisa in sodelavcev (1976).

Vzorec je sestavljalo 30 (25 Ž in 5 M) študentov 2. letnika socialne pedagogike, vsi so izhajali iz popolnih družin.

V raziskavi sem se omejila na mladostnikovo doživljanje družinske situacije, kar utemeljujem z izsledki Nollerjeve in Callana (1991), ki ugotavljata, da mladostnikove ocene družine višje korelirajo z oceno raziskovalcev kot pa z ocenami staršev. Mladostnik je odgovarjal s pozicije opazovalca družine (L'Abate, 1994, str. 68). Ker skušam razumeti dogajanja v družini skozi sistemsko teorijo, sem zastavljala vprašanja v intervjuju, ki sem ga v ta namen sama sestavila, cirkularno (L'Abate, 1994, str. 76).

Intervju sem ocenila z ocenjevalnimi lestvicami Beaversa (Timberlawn Family Evaluation Scales, v Lewis, 1976).

STRUKTURA DRUŽINE

STRUKTURA MOČI

Vsi socialni sistemi kot tudi družine imajo določeno strukturo, ki determinira nosilca, delitev in hierarhijo moči.

V skladu z modelom entropije ocenjujemo strukturo moči v družini od kaosa, preko dominantnosti v raznih stopnjah, do vodenja in enakovredne delitve moči. Bistveni element, ki določa vodenje, je prisotnost medsebojnega spoštovanja in pogajanja v družini (Lewis, 1976).

Tabela 1: Struktura moči

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
kaos		izrazita dominantnost	zmerna dominantnost			vodenje		enakomerno razdeljena moč

Povprečna ocena je 3,32, SD pa 0,71.

Torej je v večini analiziranih družin prisotna zmerna dominantnost, kjer obstaja nekaj pogajanja, vendar je pravilo dominantnosti in submisivnosti še prisotno. Razpon ocen je večinoma od 2,5 do 4, torej od močne dominantnosti, do vodenja, ki predstavlja drugi največji delež v frekvenci.

Za vsako družino sem ugotavljala, kdo je **nosilec moči**. V 73,3 % je to oče, v 23,3 % mama in v 3,3 % stara mama.

Teoretično je možno, da je nosilec moči otrok, vendar v moji raziskavi ni bilo takega primera, kar je razumljivo, saj je otrok najpogosteje nosilec moči v izrazito nefunkcionalnih družinah, kjer je najti psihotičnega člana družine (Lewis, 1976).

V eni družini sem opredelila kot nosilca moči staro mamo, ki je v družini, čeprav je že pokojna, tako močno prisotna, da so vse interakcije in odločanja še zelo pod njenim vplivom. V literaturi te možnosti nisem zasledila.

Westley in Epstein (po Skynner, 1982; Lewis, 1976) v svoji študiji ugotavljata, da odraščajo zdravi mladostniki v družinah, ki jih vodijo očetje, sledijo družine, kjer je oče dominanten, nato tiste, kjer sta starša

enakovredna, najslabše pa so družine, ki jih vodijo matere. Menita, da gre v družinah, kjer je moč porazdeljena med starša, za neodločnost in strukturni kaos, zato se člani izogibajo odgovornosti, kar je razlog, da je kar 64% otrok iz tovrstnih družin emocionalno ogroženih. Avtorja poudarjata, da teh ugotovitev ne moremo generalizirati na druge vzorce.

V moji raziskavi je od sedmih družin, kjer gre za večjo moč matere, morda le ena taka, kjer bi lahko govorili o strukturnem kaosu, sicer pa je vodenje oz. dominantnost matere jasna in sprejeta. Glede na razlike v kulturah in glede na razlike v vlogi ženske v družbi predvidevam, da večja moč matere v naših razmerah nima tako negativnega vpliva na funkcioniranje družine, kot zaključujejo nekateri avtorji.

KOALICIJA STARŠEV

Koalicijo staršev (Lidz, po Čačinovič Vogrinčič, 1992) so povzeli številni avtorji kot pomemben koncept za razumevanje funkcioniranja družine.

Močna koalicija staršev omogoča intergracijo otrokove egostrukture in predstavlja skrajni pozitivni pol kontinuuma. Sledi bolj ali manj šibka koalicija staršev, kar pomeni, da se ustvarja koalicija med enim od staršev in otrokom, vendar je še prikrita in ne dovolj močna, da bi drugemu od staršev vzela moč v celoti. Najbolj motena oblika koalicije je koalicija med enim od staršev in otrokom, ki onemogoča otroku izpolnjevanje svoje vloge.

Tabela 2: Koalicija staršev

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
koalicija med enim od staršev in otrokom				šibka koalicija staršev				močna koalicija staršev

Povprečna vrednost ocene je 3,53, SD 0,61.

V frekvenci ocen imamo dva vrha, pri oceni 3 (šibka koalicija) in oceni 4 (srednja), med katerima je tudi največ ocen. Le tri družine se približujejo oceni 5, ki naj bi bila optimalna.

Številni avtorji (npr. Mishler & Waxler, Lewis in drugi) govorijo, da je v funkcionalni družini nujna močna koalicija. Morda lahko zaključimo, da gre v

našem primeru za srednje družine (Lewis, Olson). Se pa Lewis strinja, da je družin z optimalno stopnjo zdravja malo, kar potrjujejo tudi moji rezultati.

BLIŽINA

Lestvica temelji na konceptu ego meja (posameznik mora biti ločen, da je lahko povezan) in vsebuje dve dimenziji - jasnosti mej in bližino; je ena izmed najbolj diskriminantnih lestvic.

Tabela 3: Bližina

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
amorfne, nejasne nerazločne meje med člani družine		izolacija oddaljenost					bližina z jasnimi mejami med člani družine	

Povprečna ocena znaša 3,98, SD pa 0,53.

Največ ocen je v razponu od relativne oddaljenosti (3,5) do relativne bližine (4,5), kar je razumljivo, saj veljajo ocene od 1 do 3, to je amorfne, nejasne meje do oddaljenosti, predvsem za zelo nefunkcionalne družine, ki jih moj vzorec ni zajel.

POGAJANJE

Medosebni odnosi v družini se utrjujejo skozi pogajanje. Družina se pogaja o bolj ali manj pomembnih vprašanjih. Haley (po Burnham, 1993) imenuje ta proces "boj za definiranje odnosov".

V disfunkcionalnih družinah, kjer je ustaljen vzorec delitve moči dominantnost - podrejenost, pogajanja in kompromisi skoraj ne obstajajo. Rešitve postavlja ponavadi nosilec moči. V drugih, prav tako manj učinkovitih družinah pa je pogajanje prisotno, vendar prav tako ne prihaja do rešitev, v katerih bi sodelovala skupno cela družina.

V funkcionalnih družinah gre za svobodo v komuniciranju, ambivalenca je sprejemljiva, dogovori so rezultati inventivnih kompromisov.

Lestvica meri učinkovitost k cilju usmerjenjega pogajanja v družini.

Tabela 4: Pogajanje

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
zelo učinkovito		dobro				šibko		zelo neučinkovito

Povprečna ocena je 3,63, SD pa 1,16.

Rezultati so precej razpršeni, največja frekvenca je na oceni 4,5, med oceno 4 in 5 je kar 63,3 % vseh ocen. 23,3 % ocen je v območju med 2,5 in 3, le v 13,4 % družin se znajo člani dobro in učinkovito pogajati.

Burnham (1993) govori o kulturah in družbah, ki bolj ali manj podpirajo oziroma gojijo pogajanje. Menim, da je pogajanje večšina, ki v naši kulturi še ni osvojena.

AVTONOMIJA

Družinski sistemi se med seboj razlikujejo v stopnji vzpodbujanja ali toleriranja individualizacije posameznikov. Sistem tolerantnosti do individualizacije je tesno povezan z avtonomijo članov družine.

KOMUNIKACIJA

Eden od aspektov avtonomije je komunikacija. Lestvica meri, v kolikšni meri družina vzpodbuja ali zavira jasnost izražanja posameznikovih misli in čustev. Ne ocenjuje pa njihove intenzivnosti.

V izrazito motenih družinah se člani ne zavedajo, koliko skupnih misli delijo in kako malo se v njihovi družini spoštujejo posameznikova percepcija in čustva. Gre za ego fuzijo, ki je ponavadi prisotna v najbolj disfunkcionalnih družinah. Odnosi so nejasni in nesprenemljivi. Dojemanje bližine se enači z enakim mišljenjem in čutenjem.

TABELA 5: *Komunikacija*

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
zelo jasna				včasih prikrita	nejasna	in		skoraj nikoli jasna

Povprečna ocena je 3,12, SD pa 0,88.

Razpršenost rezultatov je precejšnja, vendar se večina zbira med ocenami 2 do 4, to je od relativno jasne do relativno nejasne komunikacije.

ODGOVORNOST

Ocenjuje se stopnja odgovornosti, ki jo člani družine prevzemajo za svoja pretekla, sedanja in prihodnja čustva, misli in dejanja.

Tabela 6: *Odgovornost*

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
večinoma so člani odgovorni zase				člani družine so včasih odgovorni zase, vendar tudi ubirajo taktiko prenašanja krivde na druge, ali pa prevzemajo odgovornost drugih nase				člani družine redko prevzemajo odgovornost nase

Povprečna ocena je 2,83, SD pa 0,89.

Ocene so precej razpršene, večina se jih giblje v intervalu od 1,5 do 3,5, to je od relativne odgovornosti do občasne odgovornosti.

PREPUSTNOST

Prepustnost je prav tako ena od kvalitet družine, povezana z individuacijo. Pomeni odprtost do drugih. Na lestvici se ocenjuje stopnja odprtosti in prepustnosti za čustva, mnenja in vedenje drugih članov družine.

Na spodnji meji kontinuuma gre za neprepustnost, posamezniki drug drugega ne "vidijo" in ne "slišijo".

Odraščajoč otrok ne more razviti samozaupanja, če mu starši ne priznajo njegove percepcije in ne sprejmejo njegovih odgovorov.

Tabela 7: Prepustnost

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5	
zelo odprta		zmerno odprta				člani niso receptivni	večinoma receptivni	člani receptivni	niso

Povprečna ocena je 3,00, SD je 1,1.

Variabilnost ocen je precejšnja, večina ocen pa se giblje med 2 (zmerno odprta) in 4, kjer gre večinoma za člane, ki niso receptivni.

RAVNANJE S ČUSTVI

Način izražanja čustev v družini je tesno povezan s strukturo družinske skupine. Rigidne in nefleksibilne strukture, z nejasno postavljenimi mejami med člani družine, povzročajo boleče interakcije in občutek brezupa.

V ocenjevalnih lestvicah sem merila več aspektov, ki se nanašajo na čustva.

EKSPRESIVNOST

Pri ekspresivnosti gre za oceno stopnje odprtosti izražanja čustev, ki sega od sposobnosti družinskega sistema, da odprto in jasno izraža vsa čustva, do nasprotnega pola, kjer se čustva prikrivajo in se jih ne izraža.

V lestvici se ne ocenjuje kvalitete, temveč le stopnjo izražanja čustev.

Tabela 8: Ekspresivnost

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
odprto, jasno izražanje čustev		odprto, jasno izražanje čustev z občasnim nelagodjem		očitno omejeno izražanje čustev		nekaj čustev je izraženih, vendar se jih večinoma skriva		ni izražanja čustev

Povprečna ocena je 3,02, SD je 1.

Ocene so precej razpršene, kar govori o tem, da se družine v izražanju čustev precej razlikujejo med seboj, se pa le bolj nagibajo k omejenemu izražanju čustev, kar bi si upala trditi, da je tudi kulturno pogojena lastnost Slovencev.

RAZPOLOŽENJE IN VZDUŠJE

Razpoloženje in vzdušje lahko variira od toplega, pristrčnega, z optimizmom in humorjem prepletenga vzdušja, do različne stopnje negativnih čustev - toge vljudnosti, hostilnosti, bolj ali manj očitno izražene sovražnosti, anksioznosti, do depresivnega, otopelo apatičnega in s cinizmom in grenkobo prežetega vzdušja.

V družini, v kateri se odvijajo interakcije, prežete s toplino, je posameznik sposoben jasno izražati svoje potrebe, hkrati pa se zaveda omejitev sposobnosti drugih, pri zadovoljevanju teh potreb.

Razpoloženje in vzdušje moramo jasno ločiti od ekspresivnosti, saj so lahko v družinah, kjer je prisotna toplina, določeni člani, ki težje izražajo čustva, ali pa npr. negativna čustva izražajo kar boleče direktno.

Povprečna ocena znaša 2,77, SD pa 0,95.

Tabela 9: Razpoloženje in vzdušje

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
zelo toplo, prisrčno, optimistično, prisotnost humorja		vljudno, brez izražene topline in prisrčnosti, občasna hostilnost, včasih prijetno		odprto sovražno		depresivno		cinično, brez upanja, pesimistično

Povprečna ocena je 2,03, SD je 0,82.

Mnogi raziskovalci navajajo podatek, da je v resno disfunkcionalnih družinah prisotna negativna emocionalna klima, v nasprotju s funkcionalnimi družinami. V njih se negativna čustva izražajo, vendar z občutljivostjo do drugega in s spremljajočim suportom. Lahko rečemo, da so tovrstne družine večje interpersonalnih odnosov. Naše družine sem največkrat ocenila z ocenami od 1,5 do 2,5 (80 %), to pomeni, da gre za vzdušje in razpoloženje, ki je vljudno, občasno toplo in prisrčno ter prijetno, občasno pa tudi hostilno.

KONFLIKTI

Z lestvico konfliktov se ocenjuje najprej prisotnost nerešljivih konfliktov, nadalje, ali obstajajo poskusi reševanja le-teh in koliko so uspešni.

Lestvico sem povzela v celoti, čeprav sodobnejši koncepti pojmovanja konfliktov ne povezujejo direktno stopnje konfliktov z ogrožanjem družine, kar ugotavljam tudi sama. Konflikti v družini so bili pogosto prisotni, ni pa bilo znakov ogroženosti družine. Lewis sicer poudarja, da se kompetentna družina hitro zave konfliktov in jih učinkovito rešuje.

Menim, da je lestvica nepopolna ali vsaj premalo jasna in bi jo bilo potrebno predelati.

V lestvici se ne ocenjuje kvalitete, temveč le stopnjo izražanja čustev.

Tabela 10: Konflikti

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
resni konflikti, ki resno ogrožajo funkcioniranje družine		določena stopnja konfliktov, ki zmerno ogroža funkcioniranje družine		določena stopnja konfliktov, ki rahlo ogroža funkcioniranje družine		nekaj konfliktov, brez večjega vpliva na funkcioniranje družine		malo ali nič konfliktov

Povprečna ocena je 3,52, SD pa 1.

Rekli bi lahko, da gre za družine, v katerih so konflikti občasni, vendar pa ne ogrožajo funkcioniranja družine.

EMPATIJA

Pri empatiji gre za oceno stopnje občutljivosti in razumevanja čustev drugih. Segra od konsistentnega empatičnega odzivanja, preko raznih stopenj poskusov empatičnega odzivanja, do neprimerne odzivanja na čustva.

Sposobnost empatije v družini je tesno povezana z razpoloženjem in vzdušjem, saj je toplina direktno povezana s stopnjo emocionalne senzitivnosti.

Z lestvico vrednotimo, v kolikšni meri družinski sistem spodbuja člane, da so vzajemno pozorni na čustva drugega.

Tabela 11: Empatija

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
empatično odzivanje		večinoma empatično odzivanje z občasnimi odpori		poskusi empatičnega odzivanja, ki ne uspejo		empatično odzivanje ni prisotno		precej neprimerno odzivanje na čustva

Povprečna ocena znaša 2,77, SD pa 0,95.

Največ rezultatov je umeščenih med oceno 2, ko gre za večinoma empatično doživljanje, do 4, ko empatično doživljanje ni prisotno.

POVEZANOST DRUŽINE S SOCIALNIM OKOLJEM

Gre za oceno stikov navzven kot tudi odprtosti hiše za prijatelje.

Lestvico sem dodala sama, saj številni avtorji, kot so Minuchin (1974, str. 48) in L, Abate (1994, str.42), poudarjajo pomen povezanosti družine z okoljem.

Tabela 12: Povezanost družine s socialnim okoljem

1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5
tesna		dokaj tesna				rahla povezanost		izolacija,
povezanost		povezanost						oddaljenost

Povprečna ocena je 2,8, SD pa 0,94.

Zaključim lahko, da so družine z okoljem srednje povezane.

V družinskem sistemu so vsi ti elementi funkcioniranja tesno prepleteni, kar se kaže tudi v rezultatih - korelacijah med posameznimi ocenami, ki so izredno visoke in se gibljejo od 0,58 do 0,93.

V naslednji tabeli prikazujem rezultate moje in originalne študije. Avtorjem so rezultati raziskave pokazali statistično pomembne razlike v funkcioniranju zdravih, srednjih in motenih družin. Pri tem opredeljujejo srednje družine kot tiste, ki funkcionirajo na dva zelo različna načina. Za centripetalne sisteme je značilna nevrotičnost, za centrifugalne pa vedenjska problematika.

V tabeli navajam rezultate moje in timberlawnske raziskave le v ilustracijo. Statističnih razlik med vzorcema nisem računala iz dveh vzrokov: zaradi različne metode raziskave, kot tudi zaradi pomanjkanja podatkov SD timberlawnske študije.

Tabela 13: Aritmetične sredine in SD za slovenski in ameriški vzorec

oc.lestevica	Podatki za SLO vzorec		Podatki za Timberlawnsko raziskavo			
	arit.sredina (SLO N=30)	SD (SLO)	arit. sredina (zdrava, N=33)	arit.sredina (nevrotičn a, N=7)	arit. sredina (vedenjske m., N=45)	arit. sredina (psihoze, N=18)
struktura moči*	2,68	0,71	2,1	3,3	3,4	3,7
koalicija*	2,47	0,61	2,0	3,3	3,4	3,8
bližina*	2,02	0,53	2,5	2,9	3,0	3,6
pogajanje	3,63	1,16	2,7	3,2	3,8	4,0
komunikac.	3,12	0,88	2,7	4,0	3,5	3,9
odgovorn.	2,83	0,89	2,3	3,4	3,8	4,3
prepustn.	3,00	1,00	3,0	4,1	4,1	4,4
ekspres.	3,02	1,00	2,9	4,2	3,7	4,0
razp.,vzd.	2,03	0,82	1,9	2,4	3,0	3,6
konflikti*	2,48	1,00	2,1	3,2	4,4	4,4
empatija	2,77	0,95	2,9	3,6	3,8	4,3
povezanost s soc. ok.	2,80	0,94				

*Vrednosti za strukturo moči, koalicijo, bližino in konflikte so bile rotirane zaradi primerljivosti s podatki na drugih lestvicah in originalno študijo.

ZAKLJUČKI

Mladostniki so pogosto poročali o izboljšanju komunikacije s starši zdaj, v času študija, še posebno po uspešno zaključenem prvem letniku, ko so se starši prepričali, da so mladostniki avtonomni, odgovorni in znajo poskrbeti zase. (*Zdaj ko smo na faksu, je drugače, več se pogovarjamo, starši so bolj odprti, vsi smo odrasli in jim ni treba več vzgajati, pokažemo si več čustev.*) Sprostile so se sile za komunikacijo na ravni dveh odraslih. S tem je bila vzpostavljena tudi večja bližina. O spremembah v komunikaciji med generacijama poroča tudi Steinberg (v Barnes, Olson, 1985), ki je dobil pomembne razlike v načinu interakcije mlajših in starejših mladostnikov s starši. White, Speisman & Costos (v Grotevant, Cooper, 1985) pa - v nasprotju s tradicionalnim pojmovanjem, po katerem je adolescenca čas, ko se pretrgajo vezi s starši - ugotavljajo, da je adolescenca čas za prestrukturiranje asimetrične avtoritete iz otroštva v možnost vzajemne, z dogovarjanjem prepletene komunikacije na ravni dveh enakovrednih odraslih ljudi.

Sama bi dodala, da je bila dobra komunikacija v funkcionalnih ali uravnoveženih družinah (Olson, 1989), kjer gre za ravnotežje med avtonomijo in bližino, prisotna tudi že v zgodnejšem obdobju in da mladostniki iz tovrstnih družin ne poročajo o spremembi komunikacije v času adolescence. V uravnoveženih družinah se znajo praviloma tudi pogajati, dogovarjati in sproti reševati konflikte. V družini gre za medsebojno spoštovanje. Ti mladostniki poročajo o dejstvu, da obdobja adolescence niso in ne doživljajo pretirano "stresno ali nevihtno", kar potrjujejo tudi številne raziskave Bandure, Colemana in Hendryja in drugih (v Musek, 1995, str. 38), ki ugotavljajo, da je viharško doživljanje mladostništva še najbolj pogosto posledica motenih odnosov v družini.

LITERATURA

1. L'ABATE, L.(1994). Family Evaluation. London, Sage Publications.
2. BARNES, H.L., OLSON, D.H.(1985). Parent-Adolescent Communication and the Circumplex Model. Child Development, 56, 438-447.
3. BURNHAM, J.B.(1993). Family Therapy. London, Routledge.
4. ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1992). Psihodinamski procesi v družinski skupini. Ljubljana, Advance.
5. GROTEVANT, H.D., COOPER, C.R.(Eds.) (1983). Adolescent Development in the Family, New Directions for child Development. San Francisco, Jossey- Bass Publishers.
6. GROTEVANT, H.D., COOPER, C.R.(1985). Patterns of Interaction in Family relationships and the Development of Identity Exploration in Adolescence. Child Development, 56, 415-428.
7. LEWIS, J.M., BEAVERS, W.R., GOSSETT, J.T., PHILLIPS, V.A.(1976). No Single Thread. Psychological Health in Family Systems. New York, Brunner/Mazel.
8. MINUCHIN, S. (1974). Families & Family Therapy. London, Tavistock Publications.
9. MUSEK, J. (1995). Ljubezen, družina, vrednote. Ljubljana, Educy.
10. NOLLER,P., CALLAN, V. (1991). The Adolescent in the Family. London, Routledge.
11. OLSON, D.H., MCCUBBIN, H.I., BARNES, H.L., MUXEN, M.J., LARSEN, A.S., WILSON, M.A.(1989). Families. What makes them work. London, Sage Publications.

12. SKYNNER, R. (1982). Frameworks for viewing the Family as a System. In BENTOVIM, A., BARNES, G.G., COOKLIN, A. (Eds). Family Therapy. London, Academic Press, 3-36.

